

TERMODYNAMIKA ADSORPCE Pb^{2+} IONTŮ A FENOLU NA UHELNÝCH SORBENTECH

Petra Veselá¹, Boleslav Taraba

¹*Katedra chemie, PřF, OSU, 30. dubna 22, Ostrava, 701 03, +420 777 295 727, petrabulavova@seznam.cz*

Abstrakt

Předkládaný příspěvek se zabývá termodynamickou analýzou adsorpce Pb^{2+} iontů a fenolu z vodných roztoků na dvou typech přírodního uhlí – oxidačně alterovaném černém uhlí (A), hnědém uhlí (H), a na vzorku aktivního uhlí (HS). Hlavním cílem bylo, na základě měření adsorpčních izoterem, vyčíslit termodynamické parametry adsorpce jako změnu Gibbsovy energie (ΔG), změnu entalpie (ΔH) a změnu entropie (ΔS). ΔG byla vypočtena na základě vztahu mezi ΔG a termodynamickou rovnovážnou konstantou K (vyčíslena různými způsoby), ΔH a ΔS byly zjištěny pomocí van't Hoffovy závislosti. Kromě ΔH bylo navíc spočítáno i izosterické teplo (ΔH_{izo}) a tyto hodnoty tepel byly pak porovnány s hodnotami měřenými kalorimetricky. Celkově lze prohlásit, že sorpce Pb^{2+} iontů i fenolu je termodynamicky výhodný, samovolný a exotermní proces. Bylo ovšem zjištěno, že hodnoty entalpií vypočítaných na základě adsorpčních měření se nemusí shodovat s údaji z kalorimetrických měření.

Klíčová slova: entalpie; entropie; Gibbsova energie; izosterické teplo; termodynamika adsorpce

Úvod

Termodynamická (TD) analýza adsorpčního procesu slouží k získání informací o spontánnosti, změnách v uspořádání či tepelném zabarvení. Mezi základní TD parametry řadíme změnu Gibbsovy energie ΔG ($J mol^{-1}$), změnu entalpie ΔH ($J mol^{-1}$) a změnu entropie ΔS ($J mol^{-1}K^{-1}$). Pro jejich zjištění lze vycházet ze dvou základních vztahů:

$$\Delta G = -RT \ln K, \quad (1)$$

$$\Delta G = \Delta H - T \Delta S, \quad (2)$$

kde R je univerzální plynová konstanta ($8,314 J mol^{-1} K^{-1}$), K je TD rovnovážná konstanta, T je teplota (K). Kombinací těchto dvou rovnic dostáváme van't Hoffovu rovnici, která vyjadřuje závislost termodynamické rovnovážné konstanty na teplotě:

$$\ln K = \Delta S/R - \Delta H/RT, \quad (3)$$

kdy vynesem dat v souřadném systému $\ln K$ versus $1/T$, za předpokladu, že se ΔS a ΔH s teplotou nemění, dostáváme přímku, ze které lze ze směrnice vyhodnotit ΔH a z úseku ΔS . Tento způsob vyhodnocení používá většina autorů pro TD analýzu adsorpce iontů těžkých kovů či fenolu i jiných organických látek [1,2,3], základní odlišností je ale způsob vyhodnocení K . Za rovnovážnou konstantu lze považovat hodnotu Langmuirovy konstanty K_L ($l mmol^{-1}$) [1], nebo hodnotu Redlich-Petersonovy konstanty K_{RP} ($l g^{-1}$) [4], někteří autoři vyčíslují K jako poměr a_r/c_r [2], či jako c_a/c_r [3]. Další čtyři vyhodnocení, jak shrnuje tab. 1, využívají extrapolaci.

Tabulka 1. Extrapolační vyhodnocení rovnovážné konstanty K

Č.	Souřadný systém	Extrapolace na	Zdroj
5.	$\ln(a_r/c_r)$ versus c_r	$c_r = 0$	[5]
6.	$\ln(a_r/c_r)$ versus a_r		
7.	$\ln[(c_0 - c_r)/c_r]$ versus a_r	$a_r = 0$	[6]
8.	$\ln[(a_r/a_m)/(c_r/c_{std})]$ versus a_r		

(a_r je rovnovážné naadsorbované množství (mmol g^{-1}), c_r je rovnovážná koncentrace adsorbátu v roztoku (mmol l^{-1}), c_a je rovnovážná koncentrace adsorptivu – adsorbovaného adsorbátu (mmol l^{-1}), c_0 je výchozí koncentrace adsorbátu v roztoku (mmol l^{-1}), a_m je monovrstvá adsorpční kapacita (mmol g^{-1}), c_{std} odpovídá koncentraci adsorbátu rovné 1 M; rovnovážná konstanta se získá po odlogaritmování extrapolované hodnoty).

Někteří autoři v rámci TD analýzy vyhodnocují i změnu izosterického tepla ΔH_{izo} dle rovnice [4], jež je analogická Clausius-Clapeyronově rovnici:

$$d(\ln c_r)/dT = -\Delta H_{izo}/RT^2. \quad (4)$$

Materiál a metody

Pro experimentální práci byly použity 2 vzorky přírodního uhlí – oxidačně alterované uhlí (A) a hnědé uhlí (H) a dále vzorek aktivního uhlí (HS). Všechny vzorky byly před experimenty opakovaně vyluhovány vodou, sušeny 2 hod. při 105 °C a prosety na zrnitostní frakci 0,06 – 0,25 mm.

Rovnovážná adsorpční sledování byla uskutečněna pro Pb^{2+} ionty a fenol na vzorcích A, H a HS vsádkovým („batch“) způsobem ve vodní lázni v koncentračním rozsahu 0,5 – 15 mmol l^{-1} pro Pb^{2+} ionty (zdroj Pb^{2+} iontů byl $\text{Pb}(\text{NO}_3)_2$) a v rozsahu 0,5 – 150 mmol l^{-1} pro fenol. Do vytemperované Erlenmayerovy baňky (30 °C, 60 °C nebo 80 °C) s 50 ml roztoku bylo přidáno 0,5 g sorbentu. Roztoky byly ponechány v kontaktu s adsorbentem po dobu nutnou pro ustanovení rovnovážných podmínek (doba zvolena dle kinetiky adsorpce; Pb^{2+} a A, H, HS jako 16, 12, resp. 3 hod. a pro fenol a A, H, HS jako 1 den, 9 hod., resp. 30 min.). Po filtraci, popř. centrifugaci byly Pb^{2+} ionty před a po adsorpci (kvůli spočítání a_r) stanoveny pomocí AAS/AES-ICP, fenol byl stanovován spektrofotometricky ve VIS oblasti (při 500 nm, základem je reakce s 4-aminoantipyrinem).

TD analýza se skládala z určení termodynamické rovnovážné konstanty K (spočítána podle bodů 1. a 5. - 8. - viz úvod). Na základě vyhodnocené K byly s použitím rovnic (1) - (3) spočítány TD parametry (ΔG , ΔH a ΔS). Z experimentálních dat bylo vyhodnoceno i izosterické teplo ΔH_{izo} dle rovnice (4) v souřadném systému $\ln c_r$ vs. $1/T$ (vždy pro konstantní naadsorbované množství).

Výsledky a diskuse

Pro TD analýzu dat byly zvoleny všechny 4 extrapoláčnické metody a pro srovnání i vyhodnocení s použitím K_L . Využití hodnot K_L pro následné zjištění TD parametrů se ukázalo nevhodné jednak z důvodů jejich vysoké směrodatné odchylky, existence jednotky, tak i z důvodu nelineární závislosti v souřadnicích $\ln K_L$ versus $1/T$. I extrapoláčnická metoda se vztažením na nulové c_r dává většinou dosti odlišné výsledky parametrů ΔG , ΔH i ΔS oproti ostatním extrapoláčnickým metodám a z důvodu pravděpodobné chyby v literárním zdroji nebudou tyto výsledky také dále diskutovány. Naopak jako velice vhodné se jeví extrapoláčnické metody (6. - 8.), které získávají hodnotu konstanty extrapolací na nulové a_r , tedy na jakési ideální podmínky.

Ostatní způsoby zjištění K (viz úvod) nejsou příliš vhodné, a to z následujících důvodů: K_{RP} má jednotku (l g^{-1}); $K = a_r/c_r$ - má opět jednotku (l g^{-1}), ale navíc nikdo z autorů neuvádí, který poměr a_r/c_r má být použit, když těchto poměrů lze získat právě tolik, kolik adsorpčních bodů je naměřeno (poměr není konstantní pro celý rozsah izotermy); $K = c_a/c_r$ - takto vyčíslená konstanta na rozdíl od předchozí jednotku nemá, autoři však opět neuvádějí, který poměr se má použít, popř. ve výsledcích uvádějí TD parametry pro jednotlivé c_r , což je ale nelogické.

ΔG pro adsorpci Pb^{2+} iontů vykazovala vždy záporné hodnoty, což souvisí se samovolným a termodynamicky výhodným procesem. Pro vzorky A a H se s rostoucí teplotou stává ΔG „více

zápornější“, tedy že adsorpce je při vyšších teplotách „více spontánnější“ (výhodnější). Pro vzorek HS byl zjištěn opačný trend, kdy nejvýhodnější adsorpce byla zjištěna při nejnižší teplotě.

Na základě van't Hoffovy závislosti bylo spočítáno, že adsorpce Pb^{2+} iontů na vzorcích A a H je endotermní (viz tab. 2, „Výpočtově ΔH° “). Na typ tepelného zabarvení lze předem usuzovat ze závislosti adsorpční kapacity s teplotou. V případě adsorpce na vzorcích A a H však nebyl s teplotou prokázán jednoznačný trend. Na endotermicitu těchto procesů ovšem poukazuje pokles ΔG s teplotou. Jinak tomu je u adsorpce na vzorku HS. Proces by měl být dle TD výpočtů exotermní. S tím souhlasí pokles a_r s teplotou, i vzrůst ΔG s teplotou.

Dle změn entropie se dá usuzovat na spontánnost a míru uspořádanosti částic v systému. Hodnoty ΔS v rámci různých vyhodnocení (extrapolacemi) pro jeden typ adsorbentu se hodnoty pohybují ve značném rozsahu (např. mezi 87 až 161 $\text{J mol}^{-1} \text{K}^{-1}$ pro adsorpci Pb^{2+} iontů na vzorku H). Tento rozdíl pravděpodobně souvisí s tím, že ΔS je propojena v rámci vztahu (3) s veličinami ΔH a K . Proto nelze z přesností určit hodnotu ΔS .

ΔG pro adsorpci fenolu byla v některých případech vyčíslena jako kladná hodnota. To by znamenalo, že adsorpce fenolu na vzorcích A a H je nereálný děj. K adsorpci ale reálně dochází, protože $\Delta G = 0$ není striktní hranice mezi spontánním a nereálným dějem. Změna ΔG s teplotou nevykazovala výrazný trend pro žádný vzorek, nelze tedy odhadovat entalpické zabarvení děje.

Z van't Hoffovy závislosti byla pro adsorpce fenolu vyčíslena jako exotermní (viz tab. 2). Toto zabarvení děje může být odhadováno, přestože adsorpční kapacita pro fenol nevykazuje jasný trend s teplotou, ale pokud srovnáme a_r při 30 °C a 60 °C s a_r při 80 °C, pozorujeme jeho pokles.

Hodnoty ΔS opět vykazují poměrně značné kolísání (např. pro adsorpci fenolu na HS mezi -19 až 32 $\text{J mol}^{-1} \text{K}^{-1}$). Vysvětlení viz vyhodnocení ΔS u adsorpce Pb^{2+} iontů.

Tabulka 2. Srovnání tepel adsorpčního procesu zjištěné kalorimetricky (přímo) nebo z měření adsorpčních izoterm (výpočtově) pro Pb^{2+} ionty, fenol

Adsorbát	Vzorek	Průtoková kalorimetrie	Smáčecí kalorimetrie	Výpočtově ΔH	Izosterické teplo ΔH_{izo}
(kJ mol ⁻¹)					
Pb²⁺ ionty	A	- 2,5 ($\sigma = 0,5$)	-1,5 ($\sigma = 1$)	53 ($\sigma = 0,7$)	10 ($\sigma = 7$)
	H	- 6,5 ($\sigma = 1,5$)	- 7 ($\sigma = 2$)	23 ($\sigma = 0,6$)	11 ($\sigma = 3$)
	HS	- 38 ($\sigma = 2,0$)	- 41 ($\sigma = 5$)	-46 ($\sigma = 2,6$)	-38 ($\sigma = 11$)
fenol	A	-10	-8 ($\sigma = 1$)	-17 ($\sigma = 4$)	-10 ($\sigma = 5$)
	H	-15	-14 ($\sigma = 1,5$)	-7 ($\sigma = 3$)	-5 ($\sigma = 5$)
	HS	-	-37**	-19 ($\sigma = 1$)	-19 ($\sigma = 11$)

* Směrodatná odchylka u průtokové a smáčecí kalorimetrie byla spočítána z více opakovaných měření, ΔH (a jeho σ) je průměrná hodnota (a chyba) ze 3 extrapoláčnických vyhodnocení (pro $a_r = 0$), ΔH_{izo} je uváděno jako průměrná hodnota (směr. odchylka) ze závislosti ΔH_{izo} vs. a_r (hodnoty jsou na a_r nezávislé, proto mohou být uváděny jako průměr).

** Hodnota představuje průměr z naměřeného poklesu adsorpčního tepla v souvislosti na pokrytí povrchu.

Vypočítané hodnoty ΔH i ΔH_{izo} jsou v tab. 2 srovnány s přímými kalorimetrickými měřeními. Na základě metod průtokové a smáčecí kalorimetrie byla adsorpce pro všechny adsorpční systémy vyhodnocena jako exotermní proces.

Pro adsorpci Pb^{2+} iontů na vzorcích A a H se hodnoty tepel z kalorimetrických měření neshodují s vypočítanými hodnotami ΔH a ΔH_{izo} , kdy „kalorimetrická“ tepla jsou exotermní, ale „výpočtová“ endotermní. Na druhou stranu všechny „druhy“ tepel počítané pro adsorpci Pb^{2+} na

HS vycházejí okolo -40 kJ mol^{-1} . Proč si tedy hodnoty u aktivního uhlí odpovídají a u přírodních uhlí jsou tak rozdílné? Důvodem může být odlišný mechanismus adsorpce, kdy pro přírodní uhlí jsou na rozdíl od uhlí aktivního pro adsorpci podstatné kyselé funkční skupiny a značnou roli má složení popelovin [6].

V případě adsorpce fenolu jsou sice všechny hodnoty tepel pro daný vzorek záporné (pravděpodobně adsorpce fyzikální), ale v rámci vzorku A se od ostatních hodnot odlišuje ΔH , u vzorku H si sobě odpovídají dvojice hodnot „kalorimetrických“ a „výpočtových“, u HS jsou totožné vypočtené hodnoty, ale odlišné je teplo smáčecí kalorimetrie (téměř 2x vyšší).

Závěr

Lze tedy říci, že adsorpce Pb^{2+} i fenolu je na základě kalorimetrických měření exotermní děj, což bylo potvrzeno i výpočtově, kromě adsorpce Pb^{2+} na vzorcích A a H. Představa o exotermicitě děje je v podstatě v souladu s experimenty, kdy adsorpční kapacita pro všechny vzorky a adsorbáty vykazovala s rostoucí teplotou nejasný trend, nebo pokles. Proto výsledky v literatuře, které se opírají pouze o vypočtené TD parametry, by měly být pro své ověření konfrontovány s jiným (přímým) zjištěním (např. kalorimetrickým). Na základě změn Gibbsovy energie lze pak označit adsorpci Pb^{2+} a fenolu za TD výhodný a samovolný proces. Z hodnot změn entropie však nelze rozhodnout o změnách uspořádání během adsorpčního procesu.

Literatura

- [1.] LIU, Q-S., et al. *Adsorption isotherm, kinetic and mechanism studies of some substituted phenols on activated carbon fibers*. Chemical Engineering Journal, 2010, č. 157, s. 348–356.
- [2.] LI, Q., et al. *Kinetics and thermodynamics of Pb(II) adsorption onto modified spent grain from aqueous solutions*. Applied Surface Science, 2009, č. 255, s. 4298–4303.
- [3.] GUO, S., et al. *Kinetics and equilibrium adsorption study of lead(II) onto the low cost adsorbent – Eupatorium adenophorum spreng*. Process Safety and Environmental Protection, 2009, č. 87, s. 343–351.
- [4.] SRIVASTAVA, V., et al. *Adsorptive removal of phenol by bagasse fly ash and activated carbon: Equilibrium, kinetics and thermodynamics*. Colloids and Surfaces A: Physicochemical and Engineering Aspects, 2006, č. 272, s. 89–104.
- [5.] ZHAO, G., et al. *Kinetic and thermodynamic study of 1-naphthol adsorption from aqueous solution to sulfonated grapheme nanosheets*. Chemical Engineering Journal, 2011, č. 173, s. 185–190.
- [6.] TARABA, B. et al. *Waste Water – Treatment and Reutilization*. In English; edited by F. S. G. Einschlag. 1 st ed. Rijeka: InTech, 2011. 434 s. ISBN 978-978-953-307-249-4.

Abstract

Presented contribution concerns with thermodynamic analysis of adsorption processes of Pb(II) ions and phenol from aqueous solutions onto two types of natural coal - oxidative altered bituminous coal (A), subbituminous coal (H), and onto activated carbon. The aim was (on the basis of adsorption isotherm measurements) to calculate thermodynamic parameters of adsorption such as Gibbs energy (ΔG), enthalpy (ΔH), and entropy (ΔS) changes. ΔG was calculated following relationship between ΔG and thermodynamic equilibrium constant K (K computed differently), ΔH and ΔS were obtained by using van't Hoff dependence. Beside ΔH , isosteric heat of adsorption (ΔH_{izo}) was also calculated and these two “heat values” were compared with values of calorimetric measurements. Generally, it was noticed, that sorption of Pb(II) ions and phenol is thermodynamically feasible and spontaneous process with exothermic character. It was also found out, that enthalpy values calculated on the basis of adsorption measurements can be in contrary with the values from calorimetric measurements.